

- **Adaptiv ta'lim tizimlari:** O'quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirilgan raqamli darsliklar va ilovalar.
- **Ma'lumotlarni tahlil qilish:** O'quvchilarning ta'lim natijalarini raqamli shaklda tahlil qilish va strategiyalarni takomillashtirish.
- **Xalqaro tajriba almashinuv:** Xorijiy ta'lim tizimlaridagi raqamli texnologiyalarni mahalliy sharoitlarga moslashtirish^[24].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yildagi PQ-4860-son qarori maxsus ta'lim sohasida zamonaviy yondashuvlarni joriy etishni qo'llab-quvvatlaydi, bu esa raqamli texnologiyalar va multimedia vositalarining samarasini oshiradi^[25].

Xulosa

Raqamli texnologiyalar va multimedia vositalari intellektual nuqsonli bolalarni o'qitishda muhim ijodiy va innovatsion kompetentsiya sifatida ta'lim jarayonini sifatli va qiziqarli qiladi. Moslashuvchanlik, interaktivlik, ilmiy asoslanganlik, hamkorlik va refleksivlik kabi tamoyillar ushbu jarayonni amalda qo'llashda asosiy rol o'ynaydi. Interaktiv taxtalar, virtual reallik, ta'lim ilovalari, multimedia materiallari va sun'iy intellekt vositalari ta'lim jarayonini boyitadi va o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi. O'zbekistonda maxsus ta'lim tizimining rivojlanishi, ayniqsa inklyuziv ta'lim va zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi, raqamli texnologiyalar va multimedia vositalarining ahamiyatini yanada oshiradi. Ushbu bo'limda keltirilgan tahlillar va adabiyotlar raqamli texnologiyalar va multimedia vositalarining mohiyati va o'rnini chuqur tushunishga yordam beradi va o'quv qo'llanmaning keyingi bo'limlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.

7.5. Muammoli vaziyatlarni ijodiy yechish

Muammoli vaziyatlarni ijodiy yechish oligofrenopedagogik faoliyatda ijodiy va innovatsion kompetentlikning muhim yo'nalishi sifatida intellektual nuqsonli bolalarni o'qitishda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni tahlil qilish, ularga yangi va samarali yechimlar topish hamda ta'lim jarayonini optimallashtirishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv pedagogning ta'lim jarayonida duch keladigan muammolarni ijodiy fikrlash va innovatsion strategiyalar orqali hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Ayniqsa, intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashda muammoli vaziyatlarning o'ziga xosligi va murakkabligi tufayli ijodiy yechimlar topish muhim ahamiyatga ega. Ushbu bo'limda muammoli vaziyatlarni ijodiy yechishning mohiyati, tamoyillari, usullari va ahamiyati o'zbek va xorijiy adabiyotlar asosida tahlil qilinadi. Matn Izbullayeva G. (2022, 2023), Aytmetova S.T. va boshqalar (2000), Mutalipova M.J. va Xodjayev B.X. (2014), Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023), shuningdek, Vygotskiy va Luriya kabi olimlarning ishlariga asoslanadi. Bo'limning maqsadi – muammoli vaziyatlarni ijodiy

yechishning intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashdagi o‘rnini chuqur tahlil qilish va uning ta’lim jarayonidagi ahamiyatini aniqlashdir.

Muammoli vaziyatlarni ijodiy yechishning mohiyati

Muammoli vaziyatlarni ijodiy yechish ta’lim jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni tahlil qilish, ularga yangi va samarali yechimlar ishlab chiqish orqali ta’lim muhitini yaxshilashni anglatadi. Bu jarayon pedagogning ijodiy fikrlash, tahlil qilish va moslashuvchanlik qobiliyatlariga tayanadi. Izbullayeva G. (2022) ta’kidlaganidek, “muammoli vaziyatlarni ijodiy yechish pedagogning ta’lim jarayonida duch keladigan to‘siqlarni bartaraf etishda yangi g‘oyalar va strategiyalarni ishlab chiqish qobiliyatidir”^[1]. Ushbu jarayon quyidagi maqsadlarni ko‘zlaydi:

- Ta’lim jarayonida yuzaga keladigan muammolarni aniqlash va tahlil qilish.
- Intellektual nuqsonli bolalarning o‘ziga xos ehtiyojlariga mos ijodiy yechimlar topish.
- Ta’lim muhitini yanada samarali va qulay qilish.
- Pedagogning professional samaradorligini oshirish orqali ta’lim sifatini yaxshilash^[2].

Aytmetova S.T. va boshqalar (2000) ta’kidlaganidek, intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashda muammoli vaziyatlar ko‘pincha o‘quvchilarning sekin rivojlanish jarayonlari, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar yoki ta’lim resurslarining cheklanganligi bilan bog‘liq bo‘ladi. Ijodiy yechimlar ushbu muammolarni bartaraf etishda muhim rol o‘ynaydi^[3]. Bu jarayon nafaqat muammolarni hal qilishni, balki ta’lim jarayonini boyitish va o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirishni ham o‘z ichiga oladi.

Muammoli vaziyatlarni ijodiy yechishning asosiy tamoyillari

Muammoli vaziyatlarni ijodiy yechish bir nechta asosiy tamoyillarga asoslanadi. Mutalipova M.J. va Xodjayev B.X. (2014) quyidagi tamoyillarni ajratib ko‘rsatadi:

1. **Tahliliylik:** Muammoli vaziyatlarni chuqur tahlil qilish va ularning sabablarini aniqlash.
2. **Moslashuvchanlik:** Muammolarga mos ravishda yangi va ijodiy yechimlar ishlab chiqish.
3. **Individuallik:** O‘quvchilarning o‘ziga xos ehtiyojlariga mos yechimlar topish.
4. **Hamkorlik:** O‘quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan birgalikda muammolarni hal qilish.
5. **Refleksivlik:** Yechimlarning samaradorligini tahlil qilish va ularni doimiy ravishda takomillashtirish^[4].

Vygotskiyning ijtimoiy rivojlanish nazariyasi muammoli vaziyatlarni ijodiy yechish bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, o‘quvchilarning “yaqin rivojlanish zonasi”ga mos ravishda muammolarga ijodiy yechimlar ishlab chiqishni ta’kidlaydi^[5]. Bu tamoyil o‘quvchilarning potentsial imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishda muhim ahamiyatga ega.

Muammoli vaziyatlarni ijodiy yechish usullari

Muammoli vaziyatlarni ijodiy yechish intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashda turli usullar orqali amalda qo‘llaniladi. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) quyidagi asosiy usullarni ajratib ko‘rsatadi:

1. **Muammoga asoslangan ta’lim (PBL):** O‘quvchilarni muammoli vaziyatlarni hal qilishga jalb qilish.
2. **Ijodiy loyihalar:** Muammolarni hal qilish uchun guruh loyihalarini tashkil etish.
3. **Raqamli vositalardan foydalanish:** Muammolarni tahlil qilish va yechim topishda raqamli texnologiyalarni qo‘llash.
4. **Rolli o‘yinlar va simulyatsiyalar:** Muammoli vaziyatlarni simulyatsiya qilish orqali yechimlar ishlab chiqish.
5. **Hamkorlikdagi tahlil:** O‘quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan birgalikda muammolarni muhokama qilish va yechim topish^[6].

1. Muammoga asoslangan ta’lim (PBL)

Muammoga asoslangan ta’lim o‘quvchilarni muammoli vaziyatlarni hal qilishga jalb qilish orqali ularning kognitiv va ijodiy ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Jurayev B.T. (2020) ta’kidlaganidek, PBL o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini oshiradi va muammolarga ijodiy yechimlar topishga yordam beradi^[7]. Bu usul quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

- **Muammoni aniqlash:** O‘quvchilarga real hayotiy muammolarni taqdim etish.
- **Yechim izlash:** O‘quvchilarni muammoni hal qilish yo‘llarini izlashga jalb qilish.
- **Refleksiv tahlil:** Muammoni hal qilish jarayonini tahlil qilish va xulosalar chiqarish^[8].

2. Ijodiy loyihalar

Ijodiy loyihalar muammoli vaziyatlarni hal qilishda samarali usul hisoblanadi. Izbullayeva G. (2023) ta’kidlaganidek, loyihalar o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi va ularning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi^[9]. Bu usul quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

- **Guruh loyihalari:** O‘quvchilar bilan birgalikda muammolarga yechim topishga qaratilgan loyihalarni amalga oshirish.
- **Ota-onalarni jalb qilish:** Ota-onalarni loyihalarga jalb qilib, muammolarni hal qilishda hamkorlikni mustahkamlash.
- **Tadbirlar tashkil etish:** Mahalliy va maktab miqyosida muammolarni hal qilishga qaratilgan tadbirlarni o‘tkazish^[10].

3. Raqamli vositalardan foydalanish

Raqamli vositalar muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va yechim topishda muhim rol o‘ynaydi. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) ta’kidlaganidek, raqamli texnologiyalar muammolarni tez va samarali tahlil qilish imkonini beradi^[11]. Bu usul quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

- **Ma’lumotlarni tahlil qilish:** Muammolarni aniqlash va tahlil qilish uchun raqamli platformalardan foydalanish.
- **Simulyatsiyalar:** Raqamli vositalar orqali muammoli vaziyatlarni simulyatsiya qilish.
- **Interaktiv yechimlar:** O‘quvchilarning ehtiyojlariga mos raqamli yechimlarni ishlab chiqish^[12].

4. Rolli o‘yinlar va simulyatsiyalar

Rolli o‘yinlar va simulyatsiyalar muammoli vaziyatlarni ijodiy yechishda samarali usul hisoblanadi. Aytmetova S.T. va boshqalar (2000) ta’kidlaganidek, bu usul o‘quvchilarning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish va muammolarga ijodiy yechimlar topishga yordam beradi^[13]. Bu usul quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

- **Rolli o‘yinlar:** O‘quvchilarning turli rollarni sinab ko‘rishi orqali muammolarni hal qilish.
- **Simulyatsiyalar:** Real hayotiy vaziyatlarni simulyatsiya qilish orqali yechimlar ishlab chiqish.
- **Fikr-mulohaza:** O‘quvchilarning yechimlarini tahlil qilish va takomillashtirish^[14].

5. Hamkorlikdagi tahlil

Hamkorlikdagi tahlil muammoli vaziyatlarni ijodiy yechishda muhim usul hisoblanadi. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) ta’kidlaganidek, o‘quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan birgalikda muammolarni muhokama qilish yechimlarni samarali qiladi^[15]. Bu usul quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

- **Guruh muhokamalari:** Muammolarni guruhda muhokama qilish va yechimlar ishlab chiqish.

- **Ota-onalarni jalb qilish:** Ota-onalarni muammolarni hal qilish jarayoniga jalb qilish.
- **Hamkasblar bilan tajriba almashish:** Pedagoglar o'rtasida muammolarni hal qilish bo'yicha tajriba almashish^[16].

Muammoli vaziyatlarni ijodiy yechishning ahamiyati

Muammoli vaziyatlarni ijodiy yechish intellektual nuqsonli bolalarni o'qitishda muhim rol o'ynaydi. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) ta'kidlaganidek, ijodiy yechimlar ta'lim jarayonini samarali qiladi va o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvini oshiradi^[17]. Ushbu jarayonning ahamiyati quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi:

1. **Ta'lim sifatini oshirish:** Ijodiy yechimlar ta'lim jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladi.
2. **O'quvchilarning motivatsiyasi:** Muammolarni ijodiy hal qilish o'quvchilarning qiziqishini oshiradi.
3. **Ijtimoiy moslashuv:** Muammolarni hal qilish orqali o'quvchilarning ijtimoiy ko'nikmalari rivojlanadi.
4. **Professional o'sish:** Pedagoglarning ijodiy fikrlash qobiliyati ularning professional malakasini oshiradi^[18].

UNICEF O'zbekistonning 2023-yilgi hisobotida ta'kidlanishicha, O'zbekistonda inklyuziv ta'limning rivojlanishi muammoli vaziyatlarni ijodiy yechishning ahamiyatini yanada oshiradi, chunki bu yondashuv o'quvchilarni umumiy ta'lim muhitiga integratsiya qilishda muhim rol o'ynaydi^[19].

Muammoli vaziyatlarni ijodiy yechishdagi muammolar va yechimlar

Muammoli vaziyatlarni ijodiy yechishda bir qator muammolar mavjud:

1. **Resurslarning cheklanganligi:** Ijodiy yechimlarni ishlab chiqish uchun zarur vositalar va texnologiyalarga kirish imkoniyatining cheklanganligi.
2. **Malaka yetishmasligi:** Pedagoglarning ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish bo'yicha tajriba yetishmasligi.
3. **Vaqt yetishmasligi:** Ijodiy yechimlarni sinovdan o'tkazish va joriy etish uchun yetarlicha vaqt ajrata olmaslik.
4. **Qarshilik va stereotiplar:** An'anaviy ta'lim usullariga sodiqlik va yangi yechimlarga qarshilik ko'rsatish^[20].

Ushbu muammolarni hal qilish uchun quyidagi yechimlar taklif etiladi:

1. **Resurslarni ko'paytirish:** Ta'lim muassasalarini zamonaviy texnologiyalar va vositalar bilan ta'minlash.
2. **Malaka oshirish dasturlari:** Pedagoglar uchun ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish bo'yicha treninglar tashkil etish.

3. **Vaqtни rejalashtirish:** Ijodiy yechimlarni ishlab chiqish uchun maxsus vaqt ajratish.
4. **Jamoatchilik xabardorligini oshirish:** Ijodiy yechimlarning ahamiyatini targ'ib qilish va stereotiplarni yo'q qilish uchun kampaniyalar o'tkazish^[21].

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 638-son qarori (2021) maxsus ta'lim tizimida zamonaviy yondashuvlarni joriy etishni qo'llab-quvvatlaydi, bu esa muammoli vaziyatlarni ijodiy yechishni rivojlantirishda muhim qadamdir^[22].

Muammoli vaziyatlarni ijodiy yechishda zamonaviy yondashuvlar

Zamonaviy ta'lim tizimida muammoli vaziyatlarni ijodiy yechishda ilg'or yondashuvlar tobora keng qo'llanilmoqda. White R. (2021) ta'kidlaganidek, raqamli texnologiyalar va interaktiv metodlar muammolarni hal qilishda samarali vosita sifatida qaralmoqda^[23]. Zamonaviy yondashuvlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- **Raqamli tahlil vositalari:** Muammolarni aniqlash va tahlil qilish uchun raqamli platformalardan foydalanish.
- **Virtual simulyatsiyalar:** Muammoli vaziyatlarni simulyatsiya qilish orqali yechimlar sinovdan o'tkazish.
- **Sun'iy intellekt (AI):** O'quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirilgan yechimlarni ishlab chiqish.
- **Xalqaro tajriba almashinuv:** Xorijiy ta'lim tizimlaridagi ijodiy yechim tajribalarini mahalliy sharoitlarga moslashtirish^[24].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yildagi PQ-4860-son qarori maxsus ta'lim sohasida zamonaviy yondashuvlarni joriy etishni qo'llab-quvvatlaydi, bu esa muammoli vaziyatlarni ijodiy yechishning samarasini oshiradi^[25].

Xulosa

Muammoli vaziyatlarni ijodiy yechish intellektual nuqsonli bolalarni o'qitishda muhim ijodiy va innovatsion kompetentsiya sifatida ta'lim jarayonini samarali qiladi. Tahliliylik, moslashuvchanlik, individuallik, hamkorlik va refleksivlik kabi tamoyillar ushbu jarayonni amalda qo'llashda asosiy rol o'ynaydi. Muammoga asoslangan ta'lim, ijodiy loyihalar, raqamli vositalardan foydalanish, rolli o'yinlar va hamkorlikdagi tahlil muammolarni samarali hal qilishni ta'minlaydi. O'zbekistonda maxsus ta'lim tizimining rivojlanishi, ayniqsa inklyuziv ta'lim va zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi, muammoli vaziyatlarni ijodiy yechishning ahamiyatini yanada oshiradi. Ushbu bo'limda keltirilgan tahlillar va adabiyotlar muammoli vaziyatlarni ijodiy yechishning

mohiyati va o‘rnini chuqur tushunishga yordam beradi va o‘quv qo‘llanmaning keyingi bo‘limlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.

8-bob. Ijtimoiy kompetentlik

8.1. Jamoadagi ijtimoiy rollar va pedagogning o‘rni

Ijtimoiy kompetentlik oligofrenopedagogik faoliyatda intellektual nuqsonli bolalarni ta’lim-tarbiya jarayonida ijtimoiy muhitga moslashtirish, ularning guruhdagi o‘zaro munosabatlarini rivojlantirish va jamoadagi ijtimoiy rollarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Jamoadagi ijtimoiy rollar va pedagogning o‘rni ushbu jarayonda asosiy omil sifatida ta’lim muhitida o‘quvchilarning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish, ularning o‘ziga xos ehtiyojlarini hisobga olish va guruhdagi hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashda pedagogning ijtimoiy rollarni boshqarish va ta’lim jarayonini tashkil etishdagi o‘rni muhimdir. Ushbu bo‘limda jamoadagi ijtimoiy rollar va pedagogning o‘rni o‘zbek va xorijiy adabiyotlar asosida tahlil qilinadi. Matn Izbullayeva G. (2022, 2023), Aytmetova S.T. va boshqalar (2000), Mutalipova M.J. va Xodjayev B.X. (2014), Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023), shuningdek, Vygotskiy va Luriya kabi olimlarning ishlariga asoslanadi. Bo‘limning maqsadi – jamoadagi ijtimoiy rollar va pedagogning o‘rnini chuqur tahlil qilish va ularning intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashdagi ahamiyatini aniqlashdir.

Jamoadagi ijtimoiy rollar va pedagogning o‘rni haqida umumiy tushuncha

Jamoadagi ijtimoiy rollar ta’lim muhitida o‘quvchilarning guruhdagi o‘zaro munosabatlari, mas’uliyatlari va vazifalarini belgilaydi. Intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashda ijtimoiy rollar o‘quvchilarning guruhdagi o‘rnini aniqlash, ularning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish va jamiyatga moslashishini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Pedagog esa bu jarayonda yo‘l ko‘rsatuvchi, tashkilotchi va moderator sifatida muhim rol o‘ynaydi. Izbullayeva G. (2022) ta’kidlaganidek, “pedagogning ijtimoiy rollarni boshqarishdagi o‘rni o‘quvchilarning guruhdagi o‘zaro munosabatlarini mustahkamlash va ijtimoiy moslashuvini oshirishda muhim ahamiyatga ega”^[1]. Pedagogning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- O‘quvchilarning guruhdagi ijtimoiy rollarini aniqlash va ularni rivojlantirish.
- Guruhdagi ijobiy muhitni yaratish va konfliktlarni boshqarish.
- O‘quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etish.
- O‘quvchilar, ota-onalar va jamiyat vakillari o‘rtasida hamkorlikni mustahkamlash^[2].